

*ТЕТЯНА ПОТАПЧУК, докторка педагогічних наук, професорка кафедри теорії та методики дошкільної і спеціальної освіти, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Івано-Франківськ, Україна
ORCID ID 0000-0003-1680-6976
tatvolod@ukr.net*

*НАТАЛІЯ КИРСТА, кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри теорії та методики дошкільної і спеціальної освіти, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Україна
ORCID ID 0000-0002-6777-4890
nataliia.kyrsta@pnu.edu.ua*

*НАДІЯ КРАВЕЦЬ, кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри теорії та методики дошкільної і спеціальної освіти, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Україна
ORCID ID 0000-0003-4334-1414
westangel@ukr.net*

ПЕДАГОГІЧНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО СІМ'Ї ТА ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ ЯК ПЕРЕДУМОВА РОЗВИТКУ ДИТИНИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

TETIANA POTAPCHUK, doctor of pedagogical sciences, professor, Professor of Theory and Methods preschool and special education Precarpathian National University named after Vasyl Stefanyk, Ukraine

NATALIIA KYRSTA, candidate of pedagogical sciences, associate professor of the department of theory and methods of nursery and special education Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk, Ukraine

NADIJA KRAVETS, candidate of pedagogical sciences, associate professor of the department of theory and methods of preschool and special education Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk, Ukraine

PEDAGOGICAL COOPERATION BETWEEN THE FAMILY AND EDUCATIONAL INSTITUTIONS AS A PREREQUISITE FOR THE DEVELOPMENT OF A CHILD WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS

У статті проаналізовано теоретичні аспекти педагогічного співробітництва сім'ї та закладів освіти як передумови розвитку дитини з особливими освітніми потребами. З'ясовано, що саме з родини починається суспільне виховання, у ній закладається коріння, з якого згодом виростають пагони, квіти і пло-

ди. Тому неможливо всебічно розвивати дитину з ООП, зміцнювати її здоров'я без допомоги родини. Також виявлено в системі закладів освіти наявні суперечності: між традиційною орієнтацією на взаємодію з батьками дітей з ООП і практичною потребою в нових формах з метою більш успішного розвитку, навчання і виховання їх.

Ключові слова: педагогічне

співробітництво, сім'я, заклади освіти, розвиток дитини з особливими освітніми потребами.

Summary. The article analyzes the theoretical aspects of pedagogical cooperation between the family and educational institutions as a prerequisite for the development of a child with special educational needs. It has been found out that it is the family that begins social education –

roots are laid in it, from which shoots, flowers and fruits grow later – and therefore it is impossible to comprehensively develop a child and strengthen his health without the help of the family. Contradictions were also found in the system of educational institutions: between the traditional focus on interaction with parents of children of different ages and the practical need for new forms with the aim of more successful development, education and upbringing of children.

Key words: pedagogical cooperation, family, educational institutions, development of a child with special educational needs.

Постановка проблеми в загальному вигляді. На сучасному етапі розвитку українського суспільства помітно зростає статус родини. Політику держави у сфері репродукції і виховання підростаючого покоління спрямовано на поліпшення становища родини як інституту соціалізації. І гарантом цього виступає нормативно-правова база, до якої належить перелік документів: Конституція України, закони України "Про освіту", "Про загально середню освіту", "Про дошкільну освіту", "Про позашкільну освіту", "Про виховання", "Про внесення змін до деяких законів України про освіту щодо організації інклюзивного навчання" (№ 1324 - VII від 5 червня 2014 року). Державні національні програми "Освіта", "Про виховання дітей та молоді в системі освіти", Національна доктрина розвитку освіти; державні концепції "Сім'я і родинне виховання", превентивного та громадянського виховання, державної сімейної політики; Конвенція та декларація прав дитини; Програма "Українська родина", мета якої підвищення рівня педагогічної культури батьків через батьківський всеобуч, урахування їх інтереси в педагогічних знаннях і вміннях щодо виховання дітей з особливими освітніми потребами, спираючись на їх досвід, підтримуючи активних учасників та розв'язуючи педагогічні задачі, ситуації, використовуючи різні види

самостійної освіти дорослих, обмінюючись досвідом. Зміна погляду на родину обумовлена досягненнями в галузі прав людини, повагою до особистості й визнанням цінності кожного індивіда. Тому завдяки загальним позитивним тенденціям суспільного розвитку в закладах освіти більше уваги приділяють не лише дитині, а й взаємодії з її батьками, вивчають уже відомі та впроваджують нові форми й методи роботи.

Аналіз досліджень і публікацій.

Особливості взаємодії з батьками дітей вивчали видатні педагоги П.Блонський, П. Лесгафт, А. Макаренко, В. Сухомлинський, К. Ушинський, С. Шацький, М. Стельмахович та інші.

Також над дослідженням питання співробітництва закладів освіти і батьків працювали відомі вчені-психологи: Л. Виготський, В. Давидов, Е.Ільєнков, О. Кондратюк, О. Леонтєв. Функціонування педагогічних систем з приводу поставленої проблеми окреслили Н. Кузьміна, Я.Мамонтов та ін; гуманізацію педагогічної освіти вивчали А. Алексюк, С. Гончаренко, Н. Ничкало.

Учені дійшли висновку, що встановити контакти з батьками – важлива складова робота педагога, тому що саме з родини починається суспільне виховання, у ній закладається коріння, з якого згодом виростають пагони, квіти і плоди. Також доведено, що в системі закладів освіти наявні суперечності: між традиційною орієнтацією на взаємодію з батьками дітей різного віку і практичною потребою в нових формах з метою більш успішного розвитку, навчання і виховання дітей. Хоча й існують різноманітні форми співробітництва, більшість педагогів взаємодіє з батьками лише в одному з напрямів, а це є перешкодою для більш ефективного контакту початкової школи і батьків.

Співпраця з батьками необхідна для того, щоб спільними зусиллями виховати дітей у сім'ї, ЗДО, закладах середньої освіти. Один з найважливіших аспектів полягає в подоланні педагогічної і психологіч-

ної недосвідченості батьків. Незважаючи на актуальність окресленого питання, численні дослідження науковців і практиків, окреслене питання педагогічного співробітництва сім'ї та закладів освіти як передумова розвитку дитини з особливими освітніми потребами залишається відкритим.

Мета: проаналізувати теоретичні питання педагогічного співробітництва сім'ї і закладів освіти як передумови розвитку дитини з особливими освітніми потребами.

Виклад основного матеріалу дослідження. Науковцями виявлено, що продуктивна організація взаємодії педагога з батьками дітей з ООП та здійснення впливу на їх переконання й поведінку залежить не тільки від недосвідченості батьків, але і від майстерності та професіоналізму вчителя у процесі педагогічного спілкування з батьками, а саме від уміння чітко визначити напрями організації співпраці, добору більш ефективних форм, методів, співпраці педагога з батьками дітей з ООП.

Співробітництво розпочинається з моменту першої зустрічі в рамках педагогічного супроводу періоду адаптації дітей з ООП. Для успішної роботи педагогів з батьками дітей з ООП можуть використовуватись різноманітні форми взаємодії: батьківські збори, анкетування, консультування тощо. Педагоги повинні розуміти, що кожна родина має різний досвід у вихованні дітей, рівень педагогічної підготовки, освіти. Педагог добре знає закономірності розвитку дошкільного та молодшого шкільного віку, методи її виховання, робить усе можливе для надання допомоги молодим батькам в оволодінні основами педагогічних знань. Під час установа взаємодії з батьками дітей з ООП необхідно, перш за все, приділяти увагу спілкуванню з ними, визначити рівень їхніх інтересів та особистісних потреб. З цією метою бажано провести письмове опитування, відповіді якого допоможуть у складанні перспективного плану взаємодії закладів освіти, дітей і батьків.

Мета співробітництва з батьками – запобігати негативним явищам у вихованні дітей з ООП, стимулювати і заохочувати їх до кращої роботи.

Ефективності функціонування співпраці з батьками можна досягти за умов, які базуються на принципах співробітництва:

- знання умов родинного виховання і доброзичливе ставлення педагога до кожної дитини з ООП;
- диференційований підхід до роботи з сім'єю з урахуванням рівнів педагогічної освіченості батьків;
- довіра сім'ї у вихованні дітей з ООП і систематичні пошуки методів демократичного співробітництва;
- збереження батьківського авторитету і його примноження через гуманізацію навчально-виховного процесу;
- єдність вимог до дітей з ООП, закладу освіти і сім'ї через організацію різноманітних видів спільної діяльності і змістового співробітництва, усвідомлення мети.

Проблема співпраці та гармонізація взаємодії сім'ї і закладів освіти у вихованні дітей з ООП складна і багатоаспектна. Насамперед, ідеться про структуру взаємодії, розподіл обов'язків, ролей, завдань і функцій між усіма учасниками навчально-виховного процесу, вироблення спільних дій, зокрема: співпраця педагога і батьків під час адаптації дитини з ООП до умов перебування у дошкільному закладі, до умов навчання у школі, педагогічна взаємодія тощо.

Почнемо з першого аспекту співпраці – вивчення сім'ї дитини з особливими освітніми потребами. Для педагога домінуюче значення має психолога-педагогічний підхід до вивчення сім'ї, тобто виконання нею своєї виховної функції, визначення умов і чинників, які впливають на ефективну взаємодію між учасниками навчально-виховного процесу. В. Сухомлинський у книзі "Сто порад учителів" переконливо доводив, що "без знання умов проживання дитини в сім'ї неможливе правильне навчання і вихован-

ня. Учителю дуже важливо знати, як взаємостосунки в сім'ї впливають на формування дитини, її позитивних морально-психологічних якостей..." (Сухомлинський, 1978, с. 121–122). О. Савченко у "Виховному потенціалі початкової освіти" зазначає, що "педагогічний клімат залежить від взаємодії багатьох чинників: вихованості самих батьків, характеру стосунків між членами сім'ї, культури домашнього побуту, організованості сімейного колективу, його традицій тощо. Педагогічний клімат багато в чому визначається нашою любов'ю до дітей..." (Савченко, 1989, с. 77).

Отже, окреслене питання є наріжним каменем у співпраці педагога і батьків, тому важливим у професійній діяльності педагога вважаємо вивчення умов сімейного виховання дитини з особливими освітніми потребами, мікроклімату сім'ї, взаємин між батьками і дітьми з ООП, бо "чудові діти виростають у тих сім'ях, де батько і мати посправжньому люблять і поважають людей. Творити людину треба любов'ю, глибокою вірою в красу і гідність людини..." (Дмитрієва, Іваненко, 2016).

Ураховуючи зазначене, вивчення сім'ї дитини з ООП має здійснюватися систематично, планомірно, тому педагогу важливо володіти методикою поглибленого дослідження сім'ї, до якої належать методи: документалістики, опосередкованого і безпосереднього вивчення родини, психолога-педагогічного спостереження. Перший з них передбачає вивчення документальних даних про дитину з ООП і її сім'ю (медична картка, відомості про перебування ЗДО, особова справа, характеристика, встановлення стану успішності за попередні роки на основі даних журналу тощо). За одержаною інформацією можна скласти уявлення про стан здоров'я, психофізіологічний та інтелектуальний розвиток дитини з ООП (відповідність віковим нормам), умови життя сім'ї тощо (Савченко, 1989).

Під час застосування методу опосередкованого вивчення увага

педагога спрямовується на дитину з ООП як члена сім'ї. Вивчається поведінка, характер, темперамент дитини, її стосунки з батьками, усіма членами родини та ровесниками, а також її здібності, захоплення, потреби, уподобання тощо.

Методи безпосереднього вивчення сім'ї і психолога-педагогічного спостереження спрямовані на конкретне дослідження сімейного оточення дитини, стосунків між батьками і дітьми з ООП, існуючої атмосфери в родині з метою визначення засобів, форм і методів педагогічного впливу на батьків, виявлення не лише вразливих місць, а й можливостей для усунення недоліків, вироблення єдиних педагогічних вимог. Цінність психолога-педагогічного спостереження полягає в тому, що вчитель збирає конкретний емпіричний матеріал, вивчаючи особистість дитини і життя сім'ї в природних умовах. Для того, щоб результати були об'єктивними, необхідно ретельно планувати, чітко визначати мету й об'єкти спостереження. За одержаними даними складається картка потенційного розвитку дитини з ООП. Вивчення сім'ї на основі запропонованих діагностичних методик допоможе встановити ступінь володіння батьків методами виховання дітей з ООП. Для того, щоб результати спостережень були об'єктивними, їх варто проводити систематично впродовж тривалого часу (періоду навчання в закладі освіти), що допоможе в чіткому уявленні про кожну сім'ю своїх вихованців, уміло задовольнити потребу батьків у спілкуванні, стимулювати їхній інтерес до співпраці. Як результат – батьки з удячністю сприйматимуть рекомендації педагога, із задоволенням спілкуватимуться, відвідуватимуть батьківські збори, братимуть участь у спільних заходах.

Наступний аспект співпраці – **педагогічна допомога і підготовка батьків до виховання дітей з ООП.**

76 % батьків вважають, що сім'я має користуватися допомогою закладу освіти з питань виховання дітей, але лише 53% з них звертаються до педагогів з проханням поради, як

організувати виховання дитини з ООП вдома. Відтак стає зрозуміло, що батьки по-різному ставляться як до виконання своїх обов'язків у сім'ї, так і спілкування з педагогами, котрі навчають і виховують їхніх дітей. Більшість батьків, як свідчать наші дослідження, не мають достатньої педагогічної підготовки, щоб цілеспрямовано виховувати дітей з ООП, тому на перших батьківських зборах педагогу необхідно почати вивчати їхню готовність до такої роботи шляхом бесід, анкетувань, тестувань, дати певні психолого-педагогічні та етичні знання, ознайомити з умовами роботи закладу освіти, правилами внутрішнього розпорядку. Запитання анкети спонукають батьків замислитися про потребу тісної взаємодії закладу освіти та родини у вихованні дітей з ООП; характер і стиль спілкування між дітьми та батьками; визначають, які труднощі мають дорослі у вихованні (Ольшанська, 2007).

Згодом, плануючи роботу з родиною дитини з ООП, педагог передбачає тематику бесід, наприклад, "Психологічний клімат у сім'ї та формування особистості дитини з ООП", "Особливості спілкування та взаємин у сім'ї, їх вплив на виховання дитини з ООП" тощо. Крім того, батьків варто ознайомити з правилами співжиття дітей з ООП у колективі, спільної праці, педагогічного такту під час визначення вимог та їх контролю, заохочування дитини, із секретами вміння налагоджувати стосунки з різними людьми.

Однією з найважливіших якостей батьків і педагогів, на нашу думку, є вміння спостерігати. Як зазначає О. Савченко (1989), "не просто дивитись на дитину чи прискіпливо наглядати за нею, а уважно і доброзичливо придивлятися до її поведінки, помічати зміни настроїв, прагнути об'єктивно зрозуміти мотиви вчинків, не робити поспішних висновків, а узагальнювати результати багатьох спостережень. Відчувати зміни душевного стану дитини, прагнути зрозуміти його причини – найважливіша умова успішного застосування всіх педагогічних прийомів" (Савченко, 1989). Неод-

мінною ознакою педагогічної культури батьків є також їхнє вміння володіти словом, але не кожен з них уміє розмовляти з дітьми, переконливо пояснювати, формувати стиль поведінки. Тож слід пам'ятати: що ви не говорили б дітям, обережно користуйтеся словами. Під час спілкування батьки досить часто вдаються до одного з методів – репродуктивного пояснення, за допомогою якого в діалогічній формі розкривають перед дітьми найсуттєвіші особливості етичних норм спілкування; формують позитивне ставлення до дошкільного закладу, школи, першого вихователя, учителя; у співпраці з педагогом складають режим дня для своєї дитини з урахуванням її індивідуальних особливостей і життєдіяльності родини.

Основні питання, які стосуються виховання дітей з ООП у сім'ї, це формування здорового способу життя та загальної культури. Педагогу, продумуючи схему роботи з батьками, бажано це врахувати. До плану проведення тематичних бесід, батьківських зборів необхідно внести такі питання:

- моральна відповідальність батьків за виховання дітей з ООП;
- роль внутрішньосімейних стосунків у вихованні дітей з ООП;
- виховання у дітей любові та поваги до батьків, усіх дорослих членів родини;
- вікові та індивідуальні особливості дітей з ООП: акселерація, зміни показників вищої нервової діяльності;
- фізіологічні особливості дітей з ООП, розвиток моторики і мовлення;
- процес адаптації дитини до закладу дошкільної та середньої освіти, вплив сімейного мікроклімату на успішну адаптацію дитини з ООП до життя;
- моральний клімат сім'ї та його вплив на формування особистості дитини з ООП;
- вимоги до формування норм і правил поведінки;
- єдність вимог ЗДО, школи і родини як необхідна умова виховання дошкільника, учня 11 класу;

• можливості сім'ї виховувати дитини з ООП позитивні якості особистості: чесність, доброту, правдивість, гуманне ставлення до оточуючих;

• особистий приклад батьків, його вплив на формування дитини з ООП;

• спільна діяльність батьків і дітей, дотримання сімейних традицій (Дмитрієва, Іваненко, 2016).

Ми впевнені, якою плідною не була б робота педагога, без батьків, їхньої підтримки та розуміння ЗДО, школа безсилі у вирішенні багатьох питань. Необхідно, на нашу думку, організувати навчання саме батьків, отримати від них підтримку у вихованні дитини з ООП. Як зазначають автори, "для дітей надзвичайно важливо відчувати порозуміння батьків між собою, а також їхню повагу до порад учителя. Виховання дитини з ООП не повинно суперечити одне одному. Досягненню цілісності виховного процесу сприяють змістовні, переконливі бесіди з батьками як на батьківських зборах, так і під час індивідуальних консультацій" (Потанчук, 2022).

І, урешті-решт, – **проблема педагогічного спілкування педагога і батьків.**

Як свідчить практика, не кожен педагог, навіть достатньо кваліфікований, уміє співпрацювати з батьками дитини з ООП. Досить часто фахівці, котрі прекрасно володіють навчальним матеріалом і методикою його викладання, демонструють педагогічну майстерність, стають безпорадними, розгубленими у спілкуванні з батьками, не вміють встановити з ними контакт, педагогічну взаємодію. Ці спостереження підтверджуються результатами проведених нами досліджень, які показали, що роботу з родинами дітей з ООП педагоги вважають однією з найважчих функцій професійної діяльності (87,3% опитаних педагогів).

У чому ж полягають такі труднощі? Педагоги наголошують на тому, що особливо важко з'ясувати загальну спрямованість сім'ї, характер стосунків між членами родини;

для деяких педагогів на заваді стає з'ясування особливостей взаємин між батьками і дітьми з ООП, інтересів і захоплені сім'ї. Чому так важко багатьом педагогам-професіоналам працювати з родинami дітей з ООП? Безумовно, успіх взаємодії з батьками насамперед залежить від рівня педагогічної майстерності педагога, володіння навичками діагностичної методики, які формуються поступово. У процесі професійної діяльності педагог набуває педагогічних умінь. Він має бути добре вихованим, мати знання, навички щодо організації та проведення виховної роботи (Пуляєва, 2006).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Успіх роботи з батьками учнів залежить також від умінь педагога встановлювати з ними контакт, без якого не може бути й мови про взаємодію у вихованні дітей з ООП. Таким чином, особливого значення набуває комунікативна діяльність учителя, його здатність до спілкування з дорослими. В основі спілкування батька, матері та педагога має бути взаємна зацікавленість долею дитини, результатами її виховання і навчання. Кожна сім'я, безперечно, має свої проблеми у вихованні, особливо в його методиці. Якщо батько й мати відчують, що педагог прагне зрозуміти їх, вони позитивно сприймають його рекомендації, поради і настанови.

Надзвичайно важливим аспектом спілкування, на наше переконання, є вміння вчителя вислуховувати батьків, їхні проблеми та успіхи у вихованні дітей з ООП, виявляти найкритичніші моменти сімей-

ного виховання, приходити на допомогу. Створення толерантних особистісних взаємин між педагогами і батьками стає основою для розвитку їхньої подальшої співпраці не лише з питань успішності та старанності їхньої дитини з ООП, а й переосмислення батьками свого способу життя, установок, позицій у ставленні до своїх дітей з ООП.

Перспективи подальших наукових розвідок пов'язуємо з дослідженням педагогічного співробітництва сім'ї та закладів вищої освіти як передумови розвитку дитини з особливими освітніми потребами.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Дмитрієва, І., Іваненко, А. (2016). Індивідуальний підхід до дитини з особливими освітніми потребами в умовах спеціального навчального закладу. Слов'янськ: Вид-во Б. І. Маторіна. 72 с.

Ольшанська, Н. (2007). Спілкування педагога з батьками. *Освітнянський науково-методичний журнал*, 10, 32–37.

Потапчук, Т., Чупахіна, С., Крива, Н., Кравець, Н. (2022). Взаємодія фахівців ЗДО з сім'єю дитини з порушенням мовлення: теоретичні аспекти. *Acta Pedagogica Volyniensis*, 1, 183–191. Узято з <https://doi.org/10.32782/apv/2022.1.1.29>

Пуляєва, В. П. (2006). Родина і школа – магічна сила взаємозв'язку. *Початкове навчання та виховання*, 1, 23–29.

Савченко, О. Я. (1989). Сімейне виховання. Київ, 141 с.

Сухомлинський, В. (1978). Бать-

ківська педагогіка. Київ: Рад. школа. 263 с.

REFERENCES

Dmitrieva, I., Ivanenko, A. (2016). Individualnyy pIdhId do ditini z osoblivimi osvItInImi potrebami v umovah spetsIalnogo navchalnogo zakladu (Individual approach to a child with special educational needs in the conditions of a special educational institution: teaching method. manual). SloV'yansk: Vid-vo B. I. MatorIna. 72 s.

Olshanska, N. (2007). SpIlkuvannya pedagoga z batkami (Teacher communication with parents). *Osvityanskiy naukovometodichniy zhurnal*, 10, 32–37.

Potapchuk, T. (2022). VzaemodIya fahIvtsIv ZDO z sim'eyu ditini z porushennyam movlennya: teoretichnI aspekti (The interaction of specialists of the educational institution with the family of a child with a speech disorder: theoretical aspects). *Acta Pedagogica Volyniensis* 1, 183–191. Retrieved from <https://doi.org/10.32782/apv/2022.1.1.29>

Pulyaeva, V. P. (2006). Rodina I shkola – magIchna sila vzaemozv'yazku (Family and school – the magical power of mutual connection). *Pochatkove navchannya ta vIhovannya*, 1, 23–29.

Savchenko, O. Ya. (1989). Simeyne vIhovannya (Family education). Kyiv. 141 s.

Suhomlinskiy, V. (1978). Batkivska pedagogika (Parental pedagogy). Kyiv: Rad. shk. 263 s.

Стаття надійшла 17.06.2022 р.

